

Izješća, prikazi, osvrti

Studijsko putovanje u Auschwitz-Birkenau 23. – 26. ožujka 2023. godine

Intencija je rada kronološki, u razdoblju 23.-26. ožujka 2023., prikazati tijek realizacije studijskoga putovanja za učitelje i nastavnike Povijesti, Hrvatskoga jezika i Etike Međimurske županije u koncentracijski logor Auschwitz-Birkenau. Prikaz povijesti židovske zajednice u Brnu i Krakóvu te sami holokaust zbog toga su u radu od sekundarne važnosti. Povijesni je kontekst korišten samo u svrhu objašnjenja lokacija koje su bile u programu studijskoga putovanja. Članak je kompilacija literature o povijesti židovske zajednice u Brnu i Krakóvu uz popratne podatke o koncentracijskom logoru Auschwitz I i Auschwitz II-Birkenau uz prikaz fotografija snimljenih na lokacijama koje su bile obuhvaćene studijskim putovanjem.

Studijsko putovanje u Auschwitz-Birkenau organizirala je Židovska općina Čakovec¹ uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja i Agencije za odgoj i obrazovanje u sklopu projekta „Never forget – Nikad ne zaboravimo“. Riječ je o međunarodnome projektu posvećenome komemoriranju žrtava holokausta, jačanju europske građanske kulture i demokracije, poštivanju ljudskih prava i razmišljanju o europskoj kulturnoj raznolikosti i zajedničkim vrijednostima. Projekt je

financiran sredstvima Europske unije iz programa Citizens, Equality, Rights and Values (CERV). Iako naziv implicira samo Auschwitz-Birkenau, riječ je bila o studijskome putovanju i posjetu Brnu, Krakóvu, kompleksu koncentracijskoga logora Auschwitz i Auschwitz-Birkenau. Posljednji dan organiziran je posjet rudniku soli Wieliczka.

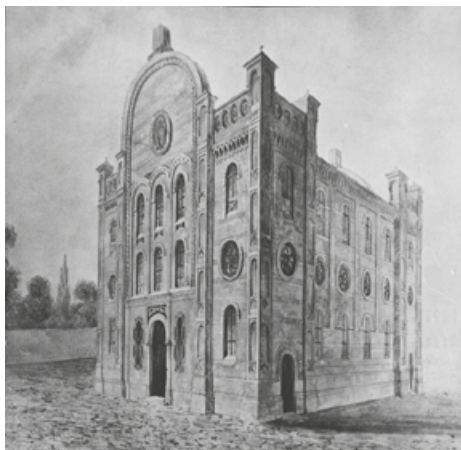
Brno: Prvoga dana studijskoga putovanja 23. ožujka 2023. put je započeo kratkim obilaskom mjesta gdje je nekada stajala sinagoga u Brnu. Židovska povijest u Brnu, kao i u ostatku Češke, seže dublje u povijest, ali intenzivira se od 1848. kada su Židovi u Habsburškoj Monarhiji dobili građanska prava.² Sinagoga je građena sredinom 19. stoljeća na križanju današnjih ulica Spálená i Přízova. Prema planu izgradnje arhitekata Johanna Juliusa Romana von Ringea i Augusta Schwendenweina von Lauenburga, projektirana je monumentalna zgrada u historicističko-neoromaničkome stilu (Fotografije 1 – 3).³ Gradnja sinagoge započela je 1853., a dovršena je dvije godine kasnije kada je na otvorenje 17. rujna 1855. došao bečki rabin Isak Mannheimer (Isaak Noah). Sinagoga je, uz kazalište, bila prva električno osvijetljena zgrada u

1 Autor teksta u ime svih sudionika zahvaljuje glavnome organizatoru studijskoga putovanja – Židovskoj općini Čakovec i predsjedniku Andreju Palu, dr. med.

2 Točnije, od 1848. građanska prava u Habsburškoj Monarhiji nisu više ovisila o vjerskoj pripadnosti. Od godine 1867. Židovi su u potpunosti izjednačeni u građanskim pravima u Monarhiji. Hapsburg Monarchy (1273 – 1918), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/hapsburg-monarchy> (posjet 4.4.2010)

3 The Great Synagogue, <https://www.brnotrails.cz/en/object/6-the-great-synagogue> (posjet 30.3.2023)

Brnu.⁴ Nacisti su, u pomoć čeških fašista, zapalili i do temelja razrušili sinagogu u noći 16. ožujka 1939. (Fotografija 4).⁵ Danas na tome mjestu ne postoji ništa što bi podsjećalo na sinagogu, čak ni spomen obilježje (Fotografija 5).

Fotografija 1: Crtež sinagoge u Brnu. Izvor: The Great Synagogue, <https://www.brnotrails.cz/en/object/6-the-great-synagogue> (posjet 30. 3. 2023.). Slika je u vlasništvu The Brno City Archives.

Fotografija 2: Fotografija sinagoge u Brnu. Izvor: The Great Synagogue, <https://www.brnotrails.cz/en/object/6-the-great-synagogue> (posjet 1. 4. 2023.). Slika je u vlasništvu The Jewish Museum in Prague.

Fotografija 3: Unutrašnjost sinagoge u Brnu. Izvor: The Great Synagogue, <https://www.brnotrails.cz/en/object/6-the-great-synagogue> (posjet 1. 4. 2023.). Slika je u vlasništvu The Jewish Museum in Prague.

Fotografija 4: Fotografija spaljene i razrušene sinagoge u Brnu. Izvor: The Great Synagogue, <https://www.brnotrails.cz/en/object/6-the-great-synagogue> (posjet 1. 4. 2023.). Slika je u vlasništvu The Jewish Museum in Prague.

4 The Great Synagogue.

5 Ibid.

Fotografija 5: Današnja lokacija bivše sinagoge u Brnu. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Nakon obilaska središta Brna, put je nastavljen posjetu Vili Tugendhat (Fotografije 6–7). Vilu je projektirao njemački arhitekt Ludwig Miese van der Rohe, a građena je od 1928.-1930. za Fritza Tugendhata i njegovu ženu Gretu. Vila se danas smatra remek-djelom arhitekture i ikonom moderne arhitekture funkcionalizma. Pri gradnji Mies je koristio čelične konstrukcije koje su mu omogućile da olakša nosive zidove i rasprši prostor kako bi ostvario osjećaj lakoće prostora i maksimalnu osvjetljenost. U vili nije bilo slika ili dekorativnih elemenata, osim maksimalno iskorištenih tekstura samih materijala. Zbog tada neobičnih konstrukcija, raskošnih materijala i modernih tehnologija zagrijavanja i ventilacija, vila je bila izrazito skupa. Zbog izrazito jednostavnih, ali velikih multifunkcionalnih prostorija, vila je bila prevelika za obiteljsku kuću. Netom prije Münchenskog sporazuma i njemačke agresije, Židovi Fritz i Greta Tugendhat su s djecom pobjegli 1938. i nisu se više vratili.

U dvadesetome stoljeću vila je korištena za razne svrhe, a 1992. političke vođe Čehoslovačke su se ovdje sastali i potpisali mirno razjedinjenje Češke i Slovačke. Od

1994. vila je muzej otvoren za javnost, a 2001. upisana je na UNESCO-ov popis mjesta svjetske baštine u Europi kao važno i originalno djelo velikog arhitekta. Godine 2007. obitelj Tugendhat zatražila je povrat vile budući da je grad Brna kasnio s njezinom obnovom. Kuća Gretine obitelji nalazi se u podnožju vile, mjesto s čijega podnožja puca pogled na vilu.

Fotografija 6: Vila Tugendhat – Brno. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 7: Vila Tugendhat – Brno. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Kraków: Drugi dan putovanja, 24. ožujka 2023., predviđen je bio obilazak povijesnog središta Krakówa, s naglaskom na povijest židovske zajednice u Krakówu. Židovi su prije Drugoga svjetskog rata činili otprilike četvrtinu gradske populacije. Obilazak je započeo posjetu povijesnome

kompleksu Wawel. Srednjovjekovna utvrda i rezidencija poljskih kraljeva, nekoliko je puta kroz povijest mijenjala namjenu, a cijeli je kompleks staroga grada godine 1978. uvršten na prvi popis svjetske kulturne baštine pod zaštitom UNESCO-a. U 17. stoljeću grad je preživio epidemiju kuge i švedsko osvajanje nakon čega je veći dio stanovništva emigrirao u Varšavu. Potkraj 18. stoljeća, 1796. Kraków je dio Habsburške Monarhije, a židovsko je stanovništvo vraćeno iz Varšave. U prvoj polovici 20. stoljeća židovska je zajednica u razdoblju međuraća brojala oko 65.000 stanovnika, a holokaust je preživjelo njih oko 5.000. Nakon kratke pauze obilazak Krakówa nastavljen je posjetu židovskoj četvrti Kazimierz. Prema riječima lokalnoga vodiča, u kasnome srednjem vijeku i početkom novoga vijeka, Kazimierz je bio odijeljen od ostatka Krakówa kao zaseban, neovisan grad.

Obilazak je započeo posjetom sinagogi Tempel (Fotografija 8) u židovskoj četvrti, a nastavljen je prema židovskoj tržnici. Usput se prolazi kraj sinagoge Kupa (Slika 9) i Izakove sinagoge (Fotografija 10). Na tržnici se nalazi sinagoga Bne Emuna (Fotografija 11). Ukupno je u Krakówu sedam sinagoga. Stara tržnica (Fotografija 12) danas je središte užurbanoga života, prepuna kafića i mjesto večernjega opuštanja za veliki broj, kako turista, tako i lokalnoga stanovništva. Obilazak je nastavljen posjetu staroj sinagogi (Fotografije 13 – 14) koja je za vrijeme Drugoga svjetskoga rata uništena i opljačkana, a prema riječima vodiča ispred sinagoge Nijemci su strijeljali trideset Poljaka koji su optuženi za pomaganje Židovima. Preostale sinagoge doživjele su sličnu sudbinu, a većinom su pretvorene u skladišta oružja. Uz kraći

obilazak preostalog dijela židovske četvrti, prelaskom rijeke Visle put je vodio prema židovskome getu i posjetu Trgu praznih stolica (Fotografije 15 – 16). Umjetnička instalacija implicira na prazninu koja je nastala nakon što je ispražnjen geto. Stolice su okrenute u pravcu krematorija u kojima su stradali Židovi iz Krakówa, a svaka od 68 stolica označava 1.000 ljudi koji su završili u logorima smrti.

Fotografija 8: Sinagoga Tempel.
Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 9: Sinagoga Kupa. Izvor:
Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 10: Izakova sinagoga.
Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 13: Stara sinagoga u židovskoj četvrti. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 11: Sinagoga Bne Emuna
kraj tržnice u židovskoj četvrti. Izvor:
Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 14: Stara sinagoga u židovskoj četvrti. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 12: Stara tržnica u židovskoj četvrti. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 15: Trg praznih stolica u židovskome getu. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 16: Trg praznih stolica u židovskome getu. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Auschwitz – Auschwitz-Birkenau: Trećega dana put je vodio glavnome interesu putovanja, posjetu kompleksu koncentracijskoga logora Auschwitz u poljskome gradu Oświęcim. Nakon njemačke okupacije Poljske u Drugome svjetskom ratu, sredinom 1940. u predgrađu je započela gradnja logorskoga kompleksa. Koncentracijski logor Auschwitz I (Fotografija 17) osnovan je u lipnju 1940., a Auschwitz II-Birkenau u listopadu iste godine. U studenome 1943. osnovan je i Auschwitz III-Monowitz uz 40 manjih radnih logora na okolnome području (Fotografije 18 – 19). Nakon konferencije u Wannseeu 20. siječnja 1942. logor je pretvoren u mjesto najveće egzekucije europskih Židova, gdje je, prema procjenama, ubijeno najmanje milijun ljudi iz ratom okupirane Europe, najvećim dijelom Židova.

Fotografija 17: Ulaz u logor Auschwitz I. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiv

Fotografija 18: Mapa kompleksa logora Auschwitz u logoru Auschwitz I. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 19: Mapa kompleksa logora Auschwitz (slovo A) u logoru Auschwitz II-Birkenau (slovo B). Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 20: Unutrašnjost logora Auschwitz I. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 21: Unutrašnjost logora Auschwitz I. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografije 22: Unutrašnjost logora Auschwitz I. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Predviđen je bio šestosatni obilazak kompleksa koncentracijskoga logora. Nakon ulaska u kompleks Auschwitz I uslijedilo je razgledavanje logora uz stručno vodstvo domaćega vodiča na hrvatskome jeziku. Razgled je obuhvaćao ulaz u nekoliko zgrada logorskoga kompleksa (Fotografije 20 – 22) uz završni obilazak krematorija u logoru Auschwitz I. i mjesta gdje je

1947. nakon suđenja obješen Rudolf Höss, bivši zapovjednik logora, koje se nalazi u neposrednoj blizini vile gdje je za vrijeme uprave nad logorom živio s obitelji. Nakon obilaska Auschwitz I uslijedio je posjet obližnjemu tri kilometara udaljenome logoru Auschwitz II.-Birkenau. Već pri prolasku kroz glavni ulaz (Fotografija 23) zapanjuje sama veličina logora koji se, prema riječima vodiča, prostirao na oko 160 hektara. Nakon obilaska rekonstrukcije drvenih baraka (Slika 24), uslijedio je odlazak na rampu gdje su pristizali vagoni te je vršena selekcija logoraša. Na tome se mjestu nalazi originalni željeznički (stočni) vagon (Fotografija 25), u kakvome su dopremani logoraši. Uslijedio je posjet spomen obilježju jednog od mjesta gdje se nalazio krematorij, a od četiri krematorija, sačuvane su ruševine samo jednoga (Fotografija 26). Posjet završava šetnjom kraj sačuvanih zidanih zgrada za logoraše (Fotografija 27), mjesta s kojega se pruža pogled na nebrojene ostatke drvenih baraka od kojih su najvećim dijelom ostali sačuvani samo zidani temelji i dimnjaci (Fotografija 28). Dio kompleksa zgrada danas je u postupku obnove.

Fotografija 23: Glavni ulaz u logor Auschwitz II-Birkenau. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 24: Rekonstrukcija drvenih baraka u logoru Auschwitz II-Birkenau. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 27: Zidane zgrade za logoraše u logoru Auschwitz II-Birkenau. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 25: Stočni vagon u kakvome su dopremani logoraši u logor Auschwitz II-Birkenau. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 28: Ostaci drvenih baraka u logoru Auschwitz II-Birkenau. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Fotografija 26: Ostaci krematorija u logoru Auschwitz II-Birkenau. Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

5. Četvrti dan: Rudnik soli Wieliczka

Posljednjega dana studijskoga putovanja predviđen je bio posjet rudniku soli Wieliczka. Rudnik je udaljen petnaestak kilometra od Krakówa te je najposjećenija turistička atrakcija Poljske, koja brojem turista premašuje i kompleks logora Auschwitz. Povijest rudnika duža je od sedamsto godina i jedan je od najstarijih u Europi. Od približno tristotinjak kilometara hodnika, za turistički obilazak otvoreno je, prema riječima vodiča, samo 1% rudnika. Zbog mnoštva reljefa, skulptura i dvorana od soli (Slika 27), rudnik je 1978. uvršten na prvi popis svjetske kulturne baštine pod zaštitom UNESCO-a.

Fotografija 29: Učitelji i nastavnici Povijesti, Hrvatskoga jezika i Etike Međimurske županije u dvorani u rudniku soli Wieliczka.
Izvor: Ivan Vuk, privatna arhiva.

Studijsko putovanje u Auschwitz–Birkenu predstavlja odličnu priliku za edukaciju učitelja i nastavnika. Četverodnevno putovanje u središtu zanimanja imalo je pregled povijesti židovske zajednice u Poljskoj, ali je usputno obuhvatilo i Brno te opći pregled povijesti Brna i Krakówa. Holokaust je gotovo u potpunosti izbrisao židovsku zajednicu u Poljskoj i tragove židovskoga života u samome Krakówu, a tome treba dodati da je kasnije [...] u komunističkoj Poljskoj zavladao antisemitizam, koji je preostale Židove natjerao da emigriraju u Izrael. Po procjenama je polovica od šest milijuna ljudi, koji su stradali u nacističkim koncentracijskim logorima, bili ljudi s poljskim državljanstvom. Svrha putovanja bila je obogatiti saznanja o holokaustu, a nove spoznaje implantirati u nastavu. Posjetu Brnu i mjestu nekadašnje sinagoge čiji je fizički trag postojanja do danas u potpunosti zatrt, pravi je uvod u ono što posjetitelja očekuje kada hoda tragovima postojanja nekadašnje židovske zajednice u Krakówu te naposljetku posjetu kompleksu logora Auschwitz. Uz postojeću literaturu i fotografije snimljene putem

i u kompleksu logora Auschwitz, učitelji i nastavnici sudionici, nakon studijskoga putovanja posjeduju privatnu arhivu fotografija i osobnih spoznaja, koja će zasigurno u budućnosti biti od koristi za približavanje spomenute teme učenicima.

Ivan Vuk

Izvještaj sa seminara za nastavnike povijesti osnovnih i srednjih škola na temu *Obrazovanje o Holokaustu putem grafičke novele o životu i sudbini Lee Deutsch*

21. listopada 2023. u Zagrebu je održan seminar za nastavnike povijesti osnovnih i srednjih škola s područja Republike Hrvatske na temu *Obrazovanje o Holokaustu putem grafičke novele o životu i sudbini Lee Deutsch*. Seminar je rezultat suradnje Hrvatske edukacijske i razvojne mreže za evoluciju sporazumijevanja (HERMES) i Memorijalnog muzeja Holokausta Sjedinjenih Američkih Država (United States Holocaust Memorial Museum – USHMM), uz podršku Veleposlanstva Sjedinjenih Američkih Država u Zagrebu. Tijekom jednodnevnog seminara, sudionicima je predstavljen rezultat jednogodišnjeg rada na projektu izrade grafičke novele o životu i sudbini Lee Deutsch. Također, sudionici su imali priliku vidjeti nova snimljena svjedočanstva koja su dio Jeff i Toby Herr arhiva usmene povijesti Memorijalnog muzeja Holokausta Sjedinjenih Američkih Država.

Sudionici seminara imali su prilike sudjelovati na svečanom predstavljanju grafičke novele *Leina priča*, koje se održalo u Novinarskom domu u Zagrebu, dan prije početka seminara, u petak, 20.

listopada 2023. Osim sudionika seminara, na predstavljanju grafičke novele sudjelovali su i brojni drugi uzvanici, koji su svojim prisustvom potvrdili važnost koju tema Holokaust ima u obrazovnim ustanovama; predstavnici Memorijalnog muzeja Holokausta Sjedinjenih Američkih Država, Agencije za odgoj i obrazovanje, Veleposlanstva SAD-a, Međunarodnog saveza za sjećanje na holokaust te Spomen područja Jasenovac. Svečanost predstavljanja grafičke novele vodio je Tvrtko Pater, predsjednik HERMESA-a. Uz njega, pozdravni govor održala je i posebna savjetnica premijera Andreja Plenkovića za pitanja Holokausta, suzbijanje antisemitizma i odnose sa židovskim zajednicama, Sara Lustig. Nakon pozdravnih govora, uslijedilo je predstavljanje tima zaslužnog za vizualni i tekstualni identitet same novele. Ida Ljubić, nastavnica povijesti u Ugostiteljsko-turističkom učilištu u Zagrebu, začetnice je ideje izrade grafičke novele o Lei Deutsch. Pomoć u oblikovanju scenarija pružio joj je Krešimir Biuk, koji se crtanjem i pisanjem stripova bavi od malih nogu, a crteže u noveli izradio je strip crtač Dalibor Talajić. Sudionici događaja imali su prilike postaviti pitanja i čuti kako je tekao proces stvaranja novele (od ideje do realizacije), s kojim su se poteškoćama susretali (npr. kako prikazati teške i šokantne događaje, poput strijeljanja, a koji su nužni da bi se vjerno prikazala težina ratnih zbivanja) te koje su sve scene iz scenarija odlučili prikazati u noveli.

Na panel raspravi koja je uslijedila nakon predstavljanja autorskog tima zaslužnog za izradu novele, sudjelovali su Loranda Miletić, viša savjetnica za povijest Agencije za odgoj i obrazovanje,

Sara Lustig, posebna savjetnica premijera Andreja Plenkovića za pitanja Holokausta, suzbijanje antisemitizma i odnose sa židovskim zajednicama i Ivo Pejaković, ravnatelj Spomen područja Jasenovac. Viša savjetnica Miletić osvrnula se na početke poučavanja o temi Holokaust u nastavi povijesti u osnovnim i srednjim školama, koja je danas sastavni dio kurikuluma za nastavni predmet Povijest. Ivo Pejaković govorio je o Spomen području Jasenovac te o nužnosti učenja o Holokaustu na terenu. Objasnio je na koji se način odvija poučavanje u Spomen području Jasenovac, te pozvao nastavnike osnovnih i srednjih škola na obilazak područja uz stručnu pripremu i vođenje te sudjelovanje u radionicama koje Spomen područje Jasenovac provodi, kako bi učenici mogli unaprijediti znanje o Holokaustu te spoznati razmjere i posljedice počinjenih zločina protiv čovječnosti. Naglasio je kako se ova terenska nastava provodi uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Sara Lustig aktualizirala je pitanje antisemitizma, osvrnuvši se na nedavne terorističke akcije Hamasa nad Izraelom.

Seminar je u subotu otvorila predstavnica Memorijalnog muzeja Holokausta Sjedinjenih Američkih Država, koja je predstavila Jeff i Toby Herr arhivu usmene povijesti i nekoliko snimljenih svjedočanstava. Imali smo priliku vidjeti svjedočanstvo osobe koju se naziva *promatrač*, dakle osoba koja je bila svjesna nacističkih zločina ali je odlučila ne intervenirati. Osim svjedočanstva *promatrača*, vidjeli smo i svjedočanstvo *počinitelja*, osobe koja je provodila ubojstva Židova.

Nakon što smo vidjeli svjedočanstava koje posjeduje Memorijalni muzej Holokausta Sjedinjenih Američkih

Država, ravnatelj HERMES-a, Tvrtko Pater, pokazao nam je novo snimljena HERMES-ova svjedočanstva koja su se odnosila na stradanja srpskog stanovništva od strane ustaških vlasti tijekom Drugog svjetskog rata.

Ida Ljubić je potom predstavila svoju nastavnu jedinicu, koja nastavnike usmjera kako koristiti grafičku novelu *Leina priča* u učionicama. Ona je prijedlog načina poučavanja o Holokaustu i predviđena je za učenike viših razreda osnovne škole i nižih razreda srednjih strukovnih škola i gimnazija. Nastavna jedinica, naslova *Uloge i izbori pojedinaca i skupina u životu sudbini Lee Deutsch i njezine obitelji* ima za cilj istražiti uloge i izbore koje su zauzeli i izabrali pojedinci i skupine iz Leinog života. Učenici bi tijekom provođenja ove nastavne jedinice mogli spoznati da su se događaji u procesu Holokausta mogli izbjeći, kao i da su bili rezultat spleta složenog djelovanja ili nedjelovanja brojnih pojedinaca i skupina. Nastavna jedinica sadrži ishode poučavanja, oblike rada, metode poučavanja te načine vrednovanja. Prikazana je jedna od mogućih artikulacija nastavnog sata kroz grupni rad, koji zauzima većinu od 90 minuta, koliko je predviđeno vremensko trajanja ove nastavne jedinice.

Na kraju radnog dijela seminara provedena je evaluacija samog seminara.

Atmosfera na seminaru bila je izuzetno poticajna. Ovakve edukacije izvrstan su način da se kolege sustručnjaci međusobno povežu i inspiriraju radom na istoj temi. Također, sudionici imaju mogućnost dogovaranja eventualnih budućih projekata i suradnji. Edukacije ovakvog tipa potiču osobni rast i razvoj sudionika te ih motiviraju za cjeloživotno učenje.

Maja Lukić Puškarić

Obiteljska povijest-Sajam povijesti 3, održano 22.11. 2023 u Ugostiteljsko-turističkom učilištu, Zagreb

U srijedu 22. 11. 2023. održan je treći Sajam povijesti. Tema Sajma bila je obiteljska povijest, a održan je u Ugostiteljsko-turističkom učilištu u Novom Zagrebu. Organizator i pokrovitelj sajma i ove je godine bilo Društvo za hrvatsku povjesnicu, a s ciljem popularizacije znanosti i nastave povijesti. U organizaciji su sudjelovali: profesorica povijesti dr.sc. Dijana Dijanić Pleško iz Agronomске škole i predstavnica Društva za hrvatsku povjesnicu, voditeljica i gostoljubiva domaćica ovogodišnjeg sajma profesorica Ida Ljubić iz Ugostiteljsko-turističkog učilišta, te profesorice Andriana Kapelan Matijašić iz XIII. gimnazije, Mihala Balešić Jović iz IV. gimnazije, Suzana Pešorda iz Gimnazije Sesvete i profesor Filip Šćuric iz Gornjogradske gimnazije u Zagrebu. Na Sajmu je aktivno i radno sudjelovalo i oko šezdeset učenika ljubitelja povijesti, prezentirajući svoje radove, radeći u zanimljivim radionicama i prateći interaktivna predavanja sa svojim mentorima profesorima, koji su organizirali učenike u školama. Tijekom Sajma učenici su mogli razgledati i zanimljive izložbe vezane uz temu Sajma, Obiteljsku povijest, u ugodnom i poticajnom ozračju prostora Ugostiteljsko-turističkog učilišta.

U konferencijskoj dvorani Učilišta u svom pozdravnom govoru profesorica Ida Ljubić zaželjela je svima dobrodošlicu, predstavila organizatore Sajma i Program rada. Prvo predavanje *Usmena povijest kao metoda istraživanja i bilježenja obiteljske povijesti* održala je profesorica dr. sc. Dijana Dijanić Pleško iz Agronomске

škole, u kojem je između ostaloga govorila o načinima intervjuiranja rodbine u svrhu bilježenja obiteljske povijesti. Predložila je i vrlo korisne smjernice za vođenje intervjua prema razdoblju ili tipu obitelji te kako voditi intervju i što pitati obitelj koja je prošla Holokaust, zatim prijedlog pitanja i tijeka intervjua za seljačku obitelj i obitelj iz socijalističkog razdoblja.

Profesor povijesti Filip Šćuric iz Gornjogradske gimnazije u svom predavanju *Iseljavanje Hrvata u SAD na prijelazu stoljeća* objasnio je razloge iseljavanja Hrvata, vremenski kontekst migracija te se usredotočio na hrvatske iseljenike u SAD-u. Naglasio je i da postoji velika vjerojatnost da svi imamo nekog pretka koji se odselio u SAD. Uputio je na aplikaciju i mrežnu stranicu preko koje učenici, uz pomoć roditelja i određenih podataka o pretku, mogu tražiti svoje rođake koji su useljavali u New York u SAD-u.

Nakon zanimljivih predavanja uslijedio je rad u paralelnim radionicama. Radionicu *Migracije – geografska i povijesna istraživanja obiteljske povijesti* vodila je profesorica Suzana Pešorda iz Gimnazije Sesvete. Profesorica je u svom interaktivnom uvodu u radionicu, koristeći učenička opća znanja iz geografije i demografije, objašnjavala obilježja migracija i etape emigracija Hrvata. Sudionici su analizirali kartografske prikaze i dokumente koji su govorili o migracijama. Tijekom radionice raspravljali su i o uzrocima i posljedicama migracija, zašto se ljudi sele, izdvajali su i raspravljali o *push* ili potisnim čimbenicima i *pull* ili privlačnim čimbenicima. Trebali su navoditi primjere iz svojih obitelji i njihove prošlosti. U drugom dijelu radionice, sudionici su upoznat i istraživanjima rodoslovlja, genealogijom i

upućeni na mrežne stranice i digitalne alate koje mogu koristiti u istraživanjima i izraditi rodoslovlja te gdje će naći detaljne upute za istraživanja obiteljske povijesti. Tijekom radionice sudionici su izradili umnu mapu na kojoj su prikazali obilježja i odrednice migracija, i važnost migracija za obiteljsku povijest. Na velikom plakatu prikazali su i plan istraživanja migracija u obitelji, a mnogi će ga sigurno iskoristiti kada budu radili istraživanja u svojoj obitelji.

Drugu radionicu vodila je profesorica Ida Ljubić. Naslov radionice bio je *Hrvatska povijest kroz kuharice*, u okviru radionice prikazane su dvije kuharice *Kuharica Zrinskih* i *Hrvatska kuharica*. Učenici su tijekom radionice upoznali važnost hrane i odnos prema hrani nekada i danas, a na kraju su sudionici izabrali i izradili recepte koji bi se mogli i danas pripremiti. Treću radionicu vodila je profesorica Mirela Balešić Jović iz IV. gimnazije. Njezina tema je bila *Kako istražiti i zapisati obiteljsku povijest – Osobna priča Siniše Glavaševića*. Tijekom radionice uz pomoć različitih povijesnih izvora i dokumenata učenici su trebali složiti lentu vremena na kojoj će prikazati život i ulogu Siniše Glavaševića tijekom Domovinskog rata.

Nakon radionica, na plenarnoj sjednici prikazani su svim sudionicima ishodi i rezultati rada u radionicama. Komentirajući radionice u kojima su radno i aktivno sudjelovali učenici te analizirajući prezentacije, koje su sve bile jednako zanimljive, puno se toga moglo saznati i naučiti, a što može biti korisno za istraživanja obiteljske povijesti. Sudionici su, možemo zaključiti, još jednom uvidjeli koliko povijest može biti zanimljiva.

Za vrijeme stanke mogla se razgledati izložbu *Znamenite obitelji Sesveta* koju su

pripremili učenici iz Gimnazije Sesvete, uz pomoć profesorice Pešorda. Na izložbi su kroz četiri panoa predstavljene sljedeće obitelji: židovska obitelj Weinberger koja je za vrijeme Drugoga svjetskoga rata imala gostionicu u Sesvetama; obitelj Oružec iz Sesveta koja je spasila dio članova obitelji Weinberger od ustaškog progona i dobila plaketu pravednik među narodima; na dva panoa prikazana je povijest obitelji Peška, podrijetlom iz Češke, koja se doselila u Soblinec pored Sesveta. Obitelj Peška je imala tvornicu opeka i crijepa prije Drugoga svjetskoga rata i unaprijedila je gospodarstvo u Sesvetama. Izložba je rezultat učeničkih istraživanja zavičajne povijesti i povijesti obitelji. Druga izložba u organizaciji učenika Brune Dubravčića iz Gornjogradske gimnazije i mentora profesora Filipa Šćurica prikazivala je različite predmete iz obiteljske zbirke, a odnosili su se na razdoblja Drugoga svjetskoga rata i Domovinskoga rata. Bilo je tu različitih odora i memorabilija koje se mogu naći po obiteljskim arhivama, tavanima i podrumima, a pomoću njih se može ispričati i rekonstruirati i dio obiteljske povijesti. Predstavljene su i tri vojne odore: *Odora PTS (Poglavnikov Tjelesni Sdrug), Partizanska odora i odora Hrvatske vojske*.

Drugi dio sajma otpočeo je smotrom učeničkih samostalnih istraživačkih radova, na temu obiteljske povijest. Prvi su bili Petar Krajačić s temom *Grb moje obitelji*, Kristina Trusk, *Prezime moje obitelji* i Zoran Beganović, *Intervju s mojim ocem* iz Ugostiteljsko – turističkog učilišta. Prezentacije su bile vrlo zanimljive, osobito prezentacija o obiteljskom grbu i heraldici. Zanimljiv je bio i vrlo emotivan intervju učenika s ocem, koji je govorio o prošlim vremenima i romskim običajima. Učenici

iz Agronomске škole Anđelka Perčić, Tena Vинојčić i Ivan Bartolić Zebec predstavili su rad i prezentaciju *Drugi svjetski rat i Domovinski rat iz vizure obiteljske povijesti*. Najinteresantniji dio je bio kada su izlagali o Holokaustu jer je jedna od učenica podrijetlom iz židovske obitelji.

Zatim je na redu bila Dora Malinarić iz Gornjogradske gimnazije s temom *Povijest obitelji Malinarić*. U svom radu, učenica je predstavila jednog od svojih predaka koji je bio poznati arhitekt. Prikazala je i objasnila i migraciju u obitelji koja potječe iz Poljske iz mjesta Malina, a dio obitelji danas živi i u Južnoafričkoj Republici. Poslije nje su na red došle učenice iz Gimnazije Sesvete Dorotea Horvat i Petra Darojković s temama *Karaševski Hrvati u mojoj obitelji* i *Migracije u mojoj obitelji – od Letnice do Zagreba*. U ovim zanimljivim radovima prikazane su migracije Hrvata pred osmanlijskim osvajanjima, i to kroz obiteljske primjere.

Peti na redu su bili učenice XIII. gimnazije Maja Rončević s radom *A od kud su tvoji?* i Talija Drašković s radom *Život moje bake tijekom Drugog svjetskog rata*. U prvoj prezentaciji učenica je izradila prikaz objavljene knjige, koja govori o obiteljskoj prošlosti obitelji Matek. Druga prezentacija bila je analiza intervjua s bakom, gdje se učenica poslužila usmenom predajom svoje bake i pokušala rekonstruirati obiteljsku povijest i postaviti je u kontekst vremena i prostora.

Učenice IV. gimnazije Tea Tomljanović, Ema Kihak, Franka Rašić i Marta Fučić predstavile su svoje istraživanje o Josipu Benčeviću, istaknutom liječniku, osnivaču transfuziologije, kirurgu poznatom po brojnim postignućima na polju medicine i po kojem je nazvana opća bolnica u

Slavonskom Brodu. Presentacija je uključivala i analizu ankete koju su provele na Medicinskom fakultetu i u Medicinskoj školi u Zagrebu o tome znaju li tko je dr. Benčević. Preko prezentacije prikazan je rad i istraživanje učenice kojoj je doktor Benčević bio dio obitelji. Prikazan je i kratki film u kojem učenica intervjuira svoju majku o doktoru Josipu Benčeviću. Učenice Laura Džaja, Petra Terzić, Maja Vagner Dragić i Marta Hajdarović istraživale su obiteljsku povijest i ratni put Rudolfa Perešina, heroja Domovinskoga rata, i predstavile ga plakatom na izložbi koja se je mogla razgledati tijekom sajma.

Tijekom ovoga trećega Sajma, projekta popularizacije istraživanja povijesti, učenici su mogli opet uvidjeti koliko je povijest zanimljiva, a nastavnici koliko je važno i korisno razvijati povjesničarske i komunikacijske vještine kod učenika. Sve prezentirano tijekom sajma učenicima će biti korisno za eventualno vlastito istraživanje povijesti na mikrorazinama. Nadamo se da će ovi sajmovi postati tradicionalni jer se pokazalo da su korisni i da jednako vesele i učenike i profesore.

Suzana Pešorda

Green STEM (Green Science Teaching Materials for Digital Learning) i nastava povijesti

V. gimnazija je koordinator Erasmus + KA2 projekta u trajanju od tri godine, od rujna 2022. do kolovoza 2025. Partnerske škole su Gimnazija Vič Ljubljana, Gimnazija Algoritam iz Skopja te Colegiul Național Dragos Vodă Câmpulung Moldovenesc iz Rumunjske.

Kroz projekt svi partneri razvijaju interdisciplinarnu kurikulumu namijenjene gimnazijskim učenicima. Kurikulumi će nuditi unaprijeđen i inovativni pristup te uvođenje novih metoda poučavanja, novih tema u postojeće kurikulume, modele, praktične vježbe i rad kroz projekte.

Razvija se i digitalna platforma koja će objavljivati digitalne materijale te biti potpora nastavnicima. Platforma pruža pristup svim materijalima i aplikacijama koje su namijenjene nastavnicima. Do sada izrađene sadržaje može se vidjeti na adresi <https://www.green-stem.eu>.

Nastojat će se izraditi novi kurikulumi (Geofizika, Numeričko modeliranje), ali i nadograditi postojeće.

Izrađuju se radni materijali za nastavnike i učenike – priručnici, upute za izvođenje vježbi, metodički obrađeni materijali i primjeri dobre prakse, interaktivni digitalni sadržaji kao kvizovi, testovi i sl.

U projektu je ukupno 5 timova – četiri su vezana uz STEM područje, a

peto je HUD – humanističko-društveno područje.

U humanističko-društvenom području su četiri teme koje će biti obrađene:

1. Nacionalni heroji 19. stoljeća, *stoljeća nacija*
2. Spomenici I. svjetskog rata
3. Spomenici II. svjetskog rata
4. Kome smo podigli spomenike u 21. stoljeću?

Pristup temi je interdisciplinarnan te u svim aktivnostima sudjeluju nastavnici Povijesti, Likovne umjetnosti te Hrvatskog jezika.

Tema uključuju i međupredmetne sadržaje kao Zdravlje, Održivi razvoj, Učiti kako učiti, Poduzetništvo, Osobni i društveni razvoj, Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije i Građanski odgoj.

U humanističko-društvenom području istražujemo događaj ili osobu koja se memorira putem spomenika ili u književnom tekstu. Istražujemo povijesni kontekst događaja ili osobe kojoj je podignut spomenik ili posvećen književni tekst, ali i povijesni kontekst vremena kada je nastalo umjetničko djelo. Istražujemo umjetničko djelo i umjetnika. Posebno nas zanima percepcija i sudbina spomenika tj. umjetničkog djela – trajanje, interes, je li spomenik postao nepoželjan zbog toga jer je povijesna osoba ili povijesni događaj postao *neželjena povijest*.

Rezultat projekta će biti materijali za nastavnike i učenike, za po šest sati nastave za svaku temu.

Nastavnici uključeni u izradu projekta, kao i svi koji će u budućnosti koristiti izrađene materijale i prikazanu metodologiju rada, stručno će se usavršavati u svojim kompetencijama.

Učenicima prirodoslovno-matematičke gimnazije kroz ove četiri teme omogućio bi se uvid i vježbanje korištenja znanstvenih metoda i istraživanja, korištenje digitalnih alata i platformi u istraživanju te usavršavanje prezentacijskih kompetencija.

Pod vodstvom mentora i učenici će kroz sve projekte istraživati znanstvenu literaturu i izvore, originalne tekstove, umjetnička djela, koristiti digitalne baze podataka. Radeći na projektima učenici upoznaju i koriste znanstvene metode karakteristične za povijest, povijest hrvatske književnosti i likovnu umjetnost.

Partnerske škole uključit će se u projekte koristeći i unaprjeđujući metodologiju rada, radeći na primjerima iz svoje nacionalne povijesti koje će uspoređivati s primjerima iz hrvatske povijesti i umjetnosti. Planiramo da partnerske škole u svojoj povijesti tj. kurikulumu nastave povijesti izaberu, istraže te prezentiraju po jedan primjer nastavnih materijala.

Škole koje sudjeluju, V. gimnazija i partnerske škole, imaju sljedeće zadatke i odgovornosti – osmisliti i izraditi nastavne materijale i aktivnosti (za šest sati nastave) za jednu od predloženih tema, osmišljavanje i provođenje terenske nastave, snimanje video uratka uz provedenu terensku nastavu te pilotiranje materijala za nastavu.

Do sada izrađene materijale možete pogledati na spomenutoj platformi.

Karolina Ujaković

Obilježavanje 200. obljetnice rođenja Ante Starčevića u Gimnaziji Sesvete

Obilježavanje 200-te, obljetnice rođenja Ante Starčevića – Oca Domovine – izložba u Gimnaziji Sesvete

200-ta obljetnica rođenja Ante Starčevića (1823. – 1896.) obilježena je u Gimnaziji Sesvete edukativnom izložbom u predvorju Škole. Izložbu su osmislili i izradili učenici uz pomoć profesorice Suzane Pešorda i Ruže Jozić, školske knjižničarke. Izložba je bila postavljena u predvorju Gimnazije Sesvete tijekom svibnja 2023. Izložba je uz ciljeve obilježavanja obljetnice i edukacije o Anti Starčeviću imala i utjecaj na razvika kulture sjećanja i razvoj nacionalnog identiteta koji su dio školskog kurikulum nastave povijesti.

Izložba povodom 200. obljetnice rođenja Ante Starčevića (1823. – 1896.), *Oca Domovine*, kako ga je nazvao još za života njegov prijatelj, književnik Eugen Kumičić, jednog od najvažnijih hrvatskih velikana o kojemu se uči tijekom nastave povijesti, rezultat je učeničkih istraživanja njegova života i djelovanja. Učenici 4. razreda proučili su bogati život i djelovanje Ante Starčevića te izradili digitalne plakate o njemu. Učenici su dobili zadatke da istraže prema sljedećim temama: životopis, školovanje, djela, Stranku prava, usporedbu Mažuranića i Starčevića, Starčevićeve

govore u Hrvatskom saboru, njegovo djelovanje i značenje u književnosti, pučki igrokaz *Selski prorok*, obrazloženje nadimka *Ota Domovine*, usporedbu s J. J. Rousseauom, Starčevićovo značenje u politici 19. stoljeća i danas, o zgradi Stričevićevog doma, Starčeviću smrt i sprovod, spomenik u Šestinama, zanimljive i poučne izjave A. Starčevića. Osim iščitavanja literature i internetskih istraživanja, bilo je tu i odlaska na terenska istraživanja koja su potkrijepljena fotografijama. Nakon istraživanja učenici su prema temama izradili digitalne plakate koje smo izložili u predvorju Škole. Uz svaki plakat učenik je morao napisati kratki tekst koji ga objašnjava. Ostali učenici izložbu su mogli razgledati uz vodstvo učenika prema autorstvu plakata, te su takva učenička izlaganja učinila izložbu zanimljivijom i dalo joj dodatnu edukativnu dimenziju. U nastavku donosimo jedno od učeničkih razmišljanja o Starčeviću.

Starčević kao političar i književnik, bio je više od svega moralist. Pokazao je da se prava politika ne može voditi nemoralnim i nedostojnim sredstvima, a moralni principi i u politici trebaju biti iznad svih egoističnih interesa. Starčević je čovjek visokih političkih i etičkih ideala, ali nije nikada idealizirao vlastiti narod. Mnogi se hrvatski političari još i danas pozivaju na Starčevića želeći slijediti njegovu misao i njegov put. Starčević nije govorio samo svome vremenu, nego je svoje misli uputio i budućnosti. Već smo se uvjerali da je znatan dio njegovih ideja stekao priznanje tek u naše doba. Starčević je bio idealist – čovjek ideala, pa i danas u mnogočemu može biti i naš ideal. Budu li ljudi poslije milenijjskih gorkih iskustava u povijesti smogli u sebi poticaja i snage da potraže bolje i ljudskije oblike društvenog

uređenja, koji će spriječiti ponavljanje povijesnih tragedija i otvoriti putove humanijim načelima, naš Starčević nam može i u tome biti pravi savjetnik i pouzdani vodič. (učenica Lucija Rezo, 4a)

Umjesto zaključka o vrijednosti ovakvih obilježavanja i aktivnosti vezanih uz njih donosimo citat s jednoga od plakata s izložbe: *Što reći danas o Starčeviću, kad su se s ostvarenjem hrvatske države ispunili svi njegovi politički ciljevi, sve što je on kao političar i ideolog zamišljao i gradio? Starčević nam i danas može biti poticajna misao, neuništivi i neiscrpnii stvaralački duh. Starčević je nacionalni vođa, istodobno i liberal, utemeljitelj hrvatskoga nacionalnoga bića i zagovornik univerzalnih građanskih prava, ideolog hrvatske države a istodobno promicatelj i zaštitnik građanskih sloboda. Bio je protivnik svakog populizma, imao je silni utjecaj na široke slojeve hrvatskoga naroda. I danas je potrebno čitati Starčevića jer on je najbolja škola hrvatske misli, nacionalne energije, moralne čistoće, nacionalne nepopustljivosti, ali i svestrane tolerancije.* (Predgovor akademika Dubravka Jelčića u knjizi: *Starčević, Ante. 1995.* Književna djela. Matica hrvatska. Zagreb. Str. 34). Uz završnu opasku da ovakve izložbe obrazovanje, odgoj i ukupni život u našoj školi čine sadržajnijim i bogatijim.

Izložbu digitaliziranih plakata možete naći na poveznici: https://issuu.com/rjozic/docs/ante_star_evi_otac_domovine_kopija

Suzana Pešorda

Edith Bruck, *Izgubljeni kruh*, Bodoni, Zagreb, 2023., str. 161.

Knjiga *Izgubljeni kruh* je roman mađarske spisateljice Edith Bruck, koja je preživjela Holokaust, ali je veći dio života provela u Italiji i piše na talijanskom jeziku. Knjiga je napisana 2021., s talijanskog je prevela Snježana Husić i objavio Bodoni 2023. uz potporu Centra za knjigu i čitanje talijanskog Ministarstva kulture. Dio ovog prikaza objavljen je u časopisu Kvaka, a ovdje donosimo ponešto izmijenjeni tekst kao prilog za poučavanje o Holokaustu.

Nedavno, 2023. je književnica, prevoditeljica, scenaristica i redateljica Edith Bruck osvojila prestižnu nagradu Campiello 2023. za životno djelo.

Prema obrazloženju žirija, književnica je osvojila nagradu za *uzoran biografski i umjetnički put koji je čini izvanrednim svjedokom europskog i talijanskog 20. stoljeća i hrabrim prenositeljem njegovih vrijednosti u ovom stoljeću. Autorica je preživjela Holokaust (Šou) a nakon zatočeništva u raznim nacističkim koncentracijskim logorima, posvetila je svoj život i pisanje održavanju sjećanja i razmišljanja o najmračnijoj stranici novije ljudske povijesti, planiranom progonu Židova.*

Priznanje za životno djelo autorici je svečano dodijeljeno u kazalištu Gran Teatro La Fenice u Veneciji na 61. izdanju Nagrade Campiello i objavila su sva sredstva informiranja u Italiji.

Edith Bruck je rođena 3. svibnja 1931. u siromašnoj i brojnoj židovskoj obitelji u malom selu Tiszakarad u Mađarskoj. Ovaj autobiografski roman u prvom poglavlju *Bosonoga djevojčica* počinje opisom sela sa Šest kuća i njenog romantičkog djetinjstva.

Početak Drugog svjetskog rata sve se mijenja jer kao Židovi u njenom selu doživljavaju različite neugodnosti, a otac male Ditke (Edith) govori da će sve proći kad završi rat i da zlo neće pobijediti, jer Njemačka koja je zatrovala Europu mora uskoro pasti. Ali jedne travanjske zore 1944. njezinu obitelj istjeraju iz seoske kuće, odvođe u geto i dalje stočnim vagonima u logor Auschwitz što je opisano u drugom poglavlju pod naslovom *11152*. Odvojena od majke i oca koje zauvijek gubi trinaestogodišnja djevojčica pomišlja kako se samo želi vratiti u mamin trbuh i nikada se više roditi. Ona sa sestrom Judit prolazi strahote i u logoru Dachau i Bergen-Belsenu.

Oslobodjenjem 1945. njihove muke ne prestaju. U trećem poglavlju *Nov život* mršave kao živi kosturi lutaju i traže sestre Mirjam i Saru te brata Davida, koji su u Budimpešti ali ih ne mogu primiti. Odlazi iz Marseillesa brodom u Izrael, udaje se ali taj brak kratko traje. U poglavlju pod naslovom *Stvarnost* opisan je njen život u Izraelu. U to vrijeme ona počinje tajno pisati. Drugi muž u Izraelu je Tomi Bruck, od kojeg se također rastaje. U vojsku ne želi otići i nositi oružje i kaže *Ratovi donose samo ratove. Ja bih razoružala čitav svijet*, pa radi kao konobarica. Kasnije dobiva posao plesačice i odlazi u Atenu. To je već njen *Bijeg* u bolji život i nastavak života u Istanbulu i Zürichu. Na kraju dolazak u sunčani Napulj, u pansion Santa Lucia na šetnici uz more za nju je bio raj – poslije svih lutanja osjeća da je to njena zemlja i posebno je oduševljena Rimom. Uči talijanski i počinje pisati na talijanskom.

Udaje se za Nela Risija (1920.- 2015.), talijanskog pjesnika, filmskog redatelja,

prevoditelja i scenaristu. Na početku ove knjige *Izgubljeni kruh* kao moto su njegove misli:

*Povijest
ona istinska
koju nitko ne proučava
koja je većini danas dosadna
(koja je nebrojene zavila u crno)
jednim te potezom lišila djetinjstva.*

Prva joj knjiga izlazi 1959., autobiografija *Chi ti ama così (Tko te tako voli)* o djetinjstvu na obalama Tise i o logorima u Njemačkoj. Zbirku priča *Andremo in citta (Otići ćemo u grad)* objavila je 1962., a njezin suprug Nelo Risi po njoj je snimio istoimeni film. Pisala je i poeziju i romane: *Le sacre nozze (Sveti brak, 1969.)*, *Lettera alla madre (Pismo majci, 1988.)*, *Nuda proprietà (Stanarsko pravo, 1993.)*, *Quanta stella c'è nel cielo (Koliko zvijezda na nebu), 2009.*, prema kojem je Roberto Faenza snimio film *Anita B., La donna dal cappotto verde (Žena u zelenom kaputu, 2012.)*, *La rondine sul termosifone (Lastavica na radijatoru, 2017.)*, *Ti lascio dormire (Samo ti spavaj, 2019.)*. Djela su joj prevedena na mnogo jezika. Uz to je Edith Bruck i prevoditeljica, prevela je s mađarskog djela Attila Jozsefa i Miklosa Radnotija. Također piše scenarije i potpisuje režiju triju filmova a bavila se kazalištem, televizijom i novinarstvom. Svoja djela Edith Bruck piše jednostavnim jezikom, piše gotovo uvijek o svom potresnom iskustvu u logoru, o osjećaju otuđenosti od onih koji nisu sve to proživjeli, ali i o potrazi za vlastitim identitetom. Sretna u svojoj drugoj domovini – u Italiji, ovjenčana počastima i nagradama, čak dobiva članstvo u Mađarskoj akademiji ali njoj je najvažnije da opiše svoja

sjećanja i pisanjem svjedoči o onom što je proživjela.

Na pet stranica u ovoj knjizi piše *Pismo Bogu* i traži od njege samo da se sjeća. Sjećanja su njen kruh svagdašnji jer kako sama kaže – mora prosvjetliti još koju mladu savjest u školama i fakultetskim dvoranama gdje kao svjedok pripovijeda čitav život vlastito iskustvo. Ona u svojim djelima svjedoči o strahotama Holokausta, o patnjama i težini proživljenog iskustva a o tome je pisao i poznati pisac Primo Levi s kojim je kritika često uspoređuje.

Edith Bruck smatra da je njena dužnost da svjedoči i u tekstu *Pismo Bogu* postavlja tri pitanja: vjerujem li u Tebe, praštam li Zlo i mrzi li svoje krvnike? Ona odgovara: *Židov može oprostiti samo u vlastito ime, ali ja zato nisam sposobna jer mislim na druge, zarpte, koji ne bi oprostili. Samo na treće imam nedvosmislen odgovor: samilost da, prema svakome, mržnja nikada, i zato sam spašena. Siroče, slobodna, i na tome Ti hvala, biblijski Hašemu, Adonaju u molitvi, Bože svagdašnji.*

U kratkom tekstu *Napomena* na kraju knjige saznajemo da je kao devedesetogodišnjakinja poslije smrti muža sama i sada je s njom njena njegovateljica Ukrajinka Olga Ušćak koju naziva anđelom čuvarom i koja joj je poput sestre. Edith Bruck i sada još piše rukom i onda tipka na svojoj staroj *Olivetici* pa ovom prigodom zahvaljuje njoj i mladom pisci Eugeniju Murralliju da su njen rukopis prebacili na računalo.

A kolika je vrijednost njenog djela piše kritičar Paolo D'Angelo, o tome da je Edith Bruck čitav život svjedočila o tragediji židovskog naroda i držala živim sjećanje na to što su nacizam i njegovi poslušnici prouzročili u Europi – kako bi prvenstveno mlade naraštaje potaknula

da odbace nesnošljivost, fanatizam i rasizam. U svojoj dugoj književnoj karijeri a posebno u knjizi *Izgubljeni kruh* ponovo podsjeća i opominje koliko je važno ne zaboraviti i pripovijedati o najmračnijem dobu 20. stoljeća.

Narcisa Potežica

Marin Čubrić, *Urbane transformacije/Kvartologija/Varteksovo naselje/ Bronx, Državni arhiv u Varaždinu, Varaždin, 2023., 192 str.*

Knjiga s višeslojnim naslovom *Urbane transformacije/Kvartologija/Varteksovo naselje/ Bronx* autora Marina Čubrića tiskana je 2023., a po izuzetnom odazivu građana na javnim promocijama iste, realna je šansa da će ovo djelo zadobiti status nezaobilaznog (foto)monografskog postignuća koje bilježi povijest jedne varaždinske gradske četvrti. Djelo je izdano, u nakladi Državnog arhiva u Varaždinu, a u povodu proslave jubilarnih 80 godina otkako je gradska četvrt Bronx, nekadašnje Varteksovo radničko naselje, sagrađeno. Idejna je zamisao knjige da se kroz tekstualni format i bogat, u većoj mjeri do sad neobjavljeni fotografski materijal, prikaže povijesna priča o izgradnji, zatim urbanoj transformaciji jednog dijela grada Varaždina, ali i prikaže životna svakodnevnica ljudi (radnika, djece i mladih, susjeda i sustanara) toga područja. Poruku ove knjige ponajbolje je u Predgovoru opisao Damir Hrelja, prof. ravnatelj Državnog arhiva u Varaždinu: *Također je želja i cilj sjetiti se predivnih uspomena uz stare i nove fotografije kvarta i svih ljudi, obitelji i generacija koje su rođene u kvartu, koje su odrastale i živjele u kvartu ili još dan danas tu žive* (2023: 7). Osjećaj

vezanosti uz *kvartovski* identitet, dio je ne samo živih uspomena sugrađana grada Varaždina, već i bogatstva kojeg društvena povijest ovog grada čuva.

Sadržaj knjige na 192. stranice podijeljen je na vizualni Plan grada – Varaždinske kvartove, Predgovor, Uvod i deset kraćih dijelova: *Dan kada je kvart nastao* (str. 12-19), *Kronologija imena* (str. 20-21), *Kuće u Varteksovom naselju* (str. 22-23), *Nacrti i karte nastanka Varteksovog naselja* (str. 24-31), *Kvart nekad i danas* (str. 34-89), *Transformacija kvarta od 1976. – 1981. (rušenje – građenje)* (str. 90-97), *Izgradnja kvarta u novinskim člancima (rušenje – građenje)* (str. 98-111), *Objektivom po kvartu 1960-te, 1970-te, 1980-te, 2020-te* (str. 114-159), *Kvartovski špancir kroz generacije* (str. 160-179) te *Panorame i vizure kvarta* (str. 180-189).

U prvom dijelu knjige ispričana je povijest nastanka, razvoja i izgradnja ove varaždinske četvrti. Tako je u *Danu kada je kvart nastao* opisan događaj koji je u nedjeljno popodne 3. kolovoza 1941. označio trenutak postavljanja prvog kamena temeljca za prvu radničku kuću u nizu, upravo i prvog radničkog naselja koje je izgrađeno u gradu Varaždinu. Predstavljeni foto materijal ukazuje na početak radova u kvartu, a kojem su prisustvovali i visoki izaslanici vlasti NDH (npr. doglavnik Slavko Kvaternik). Izgled u vrijeme svečanosti pratila je i lokalna varaždinska štampa poput *Hrvatskog jedinstva*.

Drugo dio *Kronologija imena* donosi priču o nastanku te promjeni više imena ove gradske četvrti. Tako su sumještani i stanovnici ove četvrti raspoznavali ovaj prostor pod imenima kao što su: Radničko naselje „Varaždin“, Radničko naselje „Stjepan Radić“, „Pavelićevo

naselje“, „Varteksovo naselje“, „Brooklyn“ te „Bronx“ – a što je i posljednji, aktualni naziv za ovu gradsku četvrt. U *Kuće u Varteksovom naselju* opisani su prvi stambeni objekti, tzv. dvodomnice, dok je u *Nacrtima i kartama nastanka Varteksovog naselja* predočeno nekoliko gradskih urbanih planova, pomoću kojih je prikazana topografija (pozicija) smještaja gradskog kvarta. Najzanimljiviji i jedinstveni dio ovog dijela svakako su izdvojeni popisi prezimena prvih stanara – radničkih obitelji, u kućama starog Varteksovog naselja. Unutar *Kvarta nekad i danas* autor je uradio vizualnu usporedbu lokacija (kutaka) iz povijesti gradske četvrti i današnjeg izleda. Tako su zamjetne veće ili manje vizualne preobrazbe unutar kvarta, od ulica, zatim poznate Varteksove „Plave zgrade“, kuća dvodomnica, ali i nicanja prvih zgrada (te njihove kasnije dogradnje). Uz urbane elemente predstavljene kroz slijed fotografija (poznatog ondašnjeg fotografa Dragutina Brezovca), zamjetne su i specifičnosti života ondašnjeg stanovništva, od dječaćkih igara na travi, pa do poznatih *štrikova sa vešom* ili *klofanja tepiha* susjeda. Urbana transformacija posebice je vidljiva kroz dijelove knjige *Transformacija kvarta od 1976. – 1981. te Izgradnja kvarta u novinskim člancima (rušenje – građenje)*. Zorno se zamjećuje širenje prostora te gradnja *u vis*, tj. kako se postepeno gradski kvart mijenjao, dobivao novo lice iz primarno dvodomnih, nižih stambenih objekata, pa do pružanja visokih deseterokatnica.

Objektivom po kvartu 1960-te, 1970-te, 1980-te, 2020-te prikazuje priču o životu stanara ovog gradskog *bloka* – zapravo tipične događaje iz kvartovske povijesti, a uspoređujući iste kroz minula desetljeća

20. i početkom 21. stoljeća. Specifičnost u djelu društvene povijesti Varteksovog naselja, kasnije Bronxa jesu i dvije posjete Varteksu i gradu Varaždinu od strane Josipa Broza Tita 1959. i 1977. (te prolazak službene delegacije vozilom kroz kvart). U dijelu *Kvartovski špancir kroz generacije* prikazane su crtice iz povijesti kvartovske mladeži, sklapanja prijateljstava, razbi-brige, kao i različite sportske aktivnosti (nogomet, skejtanje, košarka, cageball). Konačno, u *Panorami i vizurama kvarta* prikazana je *lepeza* fotografija sadašnjega Bronx-a iz zraka – srva Varteksovog visokog dimnjaka, ptiče perspektive gradske četvrti fotografirane uz pomoć drona i slijed prepoznatljivih ciglenih *betonaca*, deseterokatnih zgrada koje čine današnju prepoznatljivu vizuru Bronx-a.

Za kraj, ovo vrijedno (foto)monografsko djelo pravi je čuvar sjećanja u lokalnu (vremensku) transformaciju jedne gradske četvrti grada Varaždina. Ponajviše, posveta je to najosobnijim sjećanjima na jedno minulo vrijeme, na trenutke djetinjstva i odrastanja, na prve društvene igre i događaje. Možda bi za ponajbolju kriticu, ali i konkluziju ove knjige mogao poslužiti jedan mural – natpis koji i danas stoji oslikan na kvartovskoj trafostanici u varaždinskom Bronx-u, a on glasi: *Volim mamu, tatu i Varaždin*.

Bruno Bogović

Reny Klas-Glass, *A Sory of My Life. A memoir of the Stalinist era, Nornberg & Co./ Estonian Institute of Historical Memory, Tallinn, 2023., str. 199.*

Estonski institut za povijesno pamćenje, jedan od izdavača knjige, osnovan je 2008. na inicijativu estonskog predsjednika Toomasa Hendrika Ilvesa. Cilj njegovog osnivanja bio je prikupljanja podataka o kršenjima ljudskih prava tijekom sovjetske okupacije. Institut podupire prikupljanje sjećanja o različitim životnim iskustvima u vrijeme njemačke i sovjetske okupacije koja objavljuje na online platformi Kogu Me Lugu. Opću deklaraciju o ljudskim pravima (1948.) Institut uzima kao pravnu osnovu za svoja istraživanja. Godine 2017. spojio se sa Zakladom Unitas, neprofitnom organizacijom kojoj je cilj bio obrazovanje nastavnika i mladih o ljudskim pravima, povijesti, međunarodna suradnja kao i obilježavanje sjećanja na žrtve komunizma i nacizma. Estonski institut za povijesno pamćenje danas pokriva obje djelatnosti (istraživačku, te edukativnu i komemorativnu) i vodi baze podataka o žrtvama komunizma (Estonia's Victims of Communism 1940. – 1991.) i Holokausta (Holocaust in Occupied Estonia 1941. – 1944.). Institut od 2018. organizira Međunarodnu ljetnu školu za nastavnike povijesti o komunističkim zločinima.

Reny Klas-Glass, djevojački Citron, rođena je 1911. u estonskom gradu Haapsalu u židovskoj obitelji. Njezin otac je bio jedan od najbogatijih ljudi u Estoniji zbog čega su Reny i njezina braća i sestre imali izuzetno dobro obrazovanje. Školovali su se i živjeli u Švicarskoj (Lausanne), Njemačkoj (Berlin) i Francuskoj (Pariz).

Otac je bio tvorničar u Estoniji, imao je dionice tvornica u Rigi, Kaunasu i Helsinkiju, poduzeće u Berlinu, trgovao je s poduzećima u Njemačkoj i Švicarskoj. Obitelj je do 1936. živjela u Berlinu kada se zbog dolaska na vlast Hitlera i jačanja antisemitizma cijela obitelj vratila u Estoniju. Reny se 1937. udala za Leopolda Klas-Glassa. Sovjetskom aneksijom baltskih zemalja Estonija dolazi pod vlast SSSR-a. Privatno vlasništvo je nacionalizirano pa tako i imovina njezinog oca koji je poslan u zatvor Patarei. Optužba je bila špekulacija, a situacija se za obitelj dodatno pogoršala 1941. tek desetak dana prije njemačkog napada na SSSR. O tom razdoblju piše Reny Klas-Glass u knjizi *A Sory of My Life. A memoir of the Stalinist era*. Reny se 1977. vratila u Berlin gdje je uspjela ostvariti dio svog djetinjeg sna, da postane glumica. Tijekom četrnaest godina glumila je u brojnim njemačkim filmovima u manjim ulogama i vrlo je često bila na ekranu. Umrula je 2006. u Berlinu. Knjigu je prvi puta na njemačkom objavio izdavač Mecklenburger Buchverlag GmbH, Neubrandenburg 2014. pod naslovom *Ein Stück Leben – Eine autobiografische Erzählung aus der Stalin- Ära*. Na estonskom pod naslovom *Üks lugu minu elust. Autobiograafiline meenutus Stalini ajastust* tiskana je 2016. Tiskanje izdanja na engleskom jeziku poduprlo je i Veleposlanstvo Savezne Republike Njemačke u Estoniji.

Knjiga *A Sory of My Life. A memoir of the Stalinist era* se sastoji od uvodnika Estonskog instituta za povijesno pamćenje (*Evil has no ideology*), Predgovora (*Preface*) i devetnaest poglavlja u kojima autorica opisuje događaje iz svog petogodišnjeg progonstva i razdvajanja obitelji

od lipnja 1941. do rujna 1946. (*14 June 1941; At home for the last time; Two trains; Unexpected meetings; Off we go; 1940 arrives; War; At the sovkhos; In hospital; Back at the sovkhos; At the pigsty; Waiting; Sabotage; Prison or freedom?; Small and large obstacles; Epilogue; Tallinn, 1971; C'est la vie; A happy event: 10 September 1946 Terrible news*). Knjiga završava Pogovorom (*Afterword*) koji je kao i Predgovor napisala njezina kći Gaby Bernstein.

U uvodniku *Evil has no ideology* raspravlja se o značenju Sibira u povijesti Rusije (sinonim za deportaciju, zatvor iz kojeg se ne vraća), ali i o značenju Sibira za Estonce (nakon dolaska pod vlast ruskog cara u Velikom sjevernom ratu ili Nordijskom ratu u 18. stoljeću Sibir simbolizira deportaciju i prisilno preseljavanje iako ne mora nužno biti vezano uz geografsko područje Sibira, kao i metodu represivne politike za one građane koji su smatrani prijetnjom). Analizira se također sovjetski koncept *neprijatelja naroda* i sovjetskog doživljaja Estonaca kao moguće prijetnje sovjetskom režimu i prije okupacije Estonije, jer je Politbiro CK KP SSSR-a u siječnju 1938. Estonce proglasio neprijateljima. To nepovjerenje objašnjava se složenim odnosima Rusije, Njemačke i Poljske te nepovjerenjem prema pripadnicima tih naroda koje se prenijelo na sve manjine koje su živjele na prostoru Rusije kao i susjedne zemlje i narode: Estonce, Litavce, Latvijce, Fince. Okupacijom 1940. započeli su prvi progoni svih koji su smatrani eventualnom prijetnjom i mogućim predvodnicima otpora sovjetskoj okupaciji (vođeci političari, ministri, pripadnici vojske i policije, ali i građani koji nisu bili politički angažirani istjerani su iz svojih domova i deportirani u Sibir). Dva

najveća vala deportacije tijekom sovjetske vlasti bila su 1941. i 1949., iz Estonije su 1945. bili deportirani baltički Nijemci, a 1951. i Jehovini svjedoci. Estonija je u razdoblju 1940. – 1991. izgubila na taj način petinu stanovnika. Opisuje se ciničnost sovjetske pravne regulative prema kojoj je deportiranim 1941. bilo dozvoljeno uzeti 100 kg prtljage, Nijemcima 1945. bilo je dozvoljeno ponijeti tonu prtljage, a 1949. tonu i pol u predviđenom vremenu za parkiranje od dva sata što se u realitetu pretvaralo u desetak minuta. Također objašnjava se kako je deportacija bila i način da se iz društva odstrane svi koji bi mogli biti prepreke sovjetskoj transformaciji društva, primjerice oni koji su doživljavani kao klasni neprijatelji, kulaci ili nacionalisti, banditi. Deportacijom se režim rješavao Šumske braće (Forest Brothers) gerile koja je pružala otpor i koja je živjela od pomoći lokalnog stanovništva. Bilo je i uspješnih pokušaja izbjegavanja deportacije, no takve osobe su iako slobodne bile tretirane kao kriminalci, imovina im je bila konfiscirana, bilo im je gotovo nemoguće naći mjesto za život i rad.

U Predgovoru kojeg je napisala autorica kći Gaby Bernstein navode se osnovne autobiografske informacije o autorici Reny („Reeli“) Klas-Glass i njezinoj obitelji. Otac Isaak Citron, Litavski Židov, vrlo rano je ostao bez roditelja. Počeo je raditi jednostavne poslove i s vremenom je postao jedan od najbogatijih ljudi Estonije. Jačanjem Hitlera u Njemačkoj obitelj se iz Berlina vratila u Estoniju, gdje s dolaskom sovjetske vlasti počinju progoni i zatvaranja. Članovi autoričine obitelji proglašeni su društveno opasnim elementima, te su 14. lipnja 1941. razdvojeni, izgnani i deportirani. Renin suprug deportiran je

na Ural u radni logor. Reny je imala želju napisati knjigu o svom iskustvu. Kako je umrla tu njezinu želju ostvarila je kći.

Slijede opisi događaja tijekom deportacije i zatočeništva. Autorica započinje opisom dana deportacije svoje obitelji. *Državna institucija će se useliti u vaš stan zato ga morate isprazniti. Pokazat ćemo vam vaš novi stan. Dobar je, bolji od vašeg starog stana,* (str. 21.) bilo je objašnjenje koje su vojnici dali. Pakirajući stvari bilo im je važno da ostanu kao obitelj zajedno, jer je Reny bila trudna. *Sovjetski zakoni su među najhumanijima na svijetu; oni ne razdvajaju obitelji. Možete svoje stvari spakirati zajedno. Koliko ćete putovati? To vam ne mogu reći. To ne znam.* (str. 25.) Nakon dužeg putovanja došli su s ostalim ljudima do željeznice. Tu su bili razdvojeni, Reny i Gaby su bile u tzv. ženskom vagonu, a Leopold u tzv. muškom vagonu. Obrazloženo je da će se na kraju putovanja ponovno okupiti no to se nije dogodilo. *Sovjetskom režimu se ne može vjerovati! Njihovi zakoni, koji nameću deportacije, zatvore i laži, su nehumani i okrutni,* (str. 31) rekli su joj suputnici. Treba napomenuti da su u muškom vagonu bile i žene koje su smatrane glavom obitelji, primjerice ukoliko se radilo o udovicama. Vagoni u kojima su bili transportirani imali su male otvore umjesto prozora koji su se nalazili visoko i koji nisu bili dostatni za veliki broj ljudi, preko trideset (str. 61), koji su bili smješteni u vagonu. Za higijenu imali su dvije posude, jednu s vodom za piti, koje je bilo vrlo malo i koja je vrijedila zlata (str. 47) i drugu, kibli, koja je služila kao toalet. Prelaskom granice i ulaskom u Rusiju vagon su pregledale liječnica i medicinska sestra kojima su se požalile na uvjete, nedostatak vode kako za piće tako i za osobnu

higijenu. Dobile su još dvije kante, jednu za vodu za piće i drugu za higijenu, *Osim ovoga više ne možemo ništa učiniti kako bi vam pomogle* (str. 62). Nastavkom tog putovanja po ruskom teritoriju konačno dolaze do Lebyazhye (Lenjingradska oblast) i tu prvi puta dolaze pred komisiju u kojoj je bio i čelnik NKVD-a koja im je dodjeljivala mjesta rada. Stariji i slabiji su bili određeni za rad u kolhozima, dok su mlađi i boljeg zdravlja određivani za rad u sovhozima. Iako je Reny s Gaby trebala ići u kolhoz na njezin zahtjev, jer se nije željela odvajati od ljudi s kojima je prošla cijeli put i koje je poznavala, otišla je u sovhoz i tek kasnije je shvatila pogrešku koju je napravila. Slijede opisi teškog rada i života u sovhozu, komplikacija u trudnoći, mrtvorodenog djeteta, nebrige za zdravlje zatočenika. Opisuje suradnja i solidarnost među zatvorenicima koja im je omogućavala preživljavanje, ali i krađe i denuncijante, kao i pronalazak sestre Raje i zajednički život sa sestrom. Tek nakon Staljinove smrti ljudi su bili postepeno puštani iz zatočeništva i prisilnog preseljenja. Sa suprugom Leopoldom ponovno se sjedinila u studenom 1946. kada je on pušten iz zatvora. Leopold je bio osuđen po notornom članku 58. kao neprijatelj naroda na prisilni rad i logoru u Sibiru iza Urala. Godine 1948. dobili su sina Eduarda, a od 1955. nakon četrnaest godina prisilnog preseljenja žive u Tallinnu.

U Pogovoru Gaby Bernstein opisuje život nakon sjedinjenja obitelji i kako su u više navrata morali započinjati život iznova. Primjerice, majka joj je ponovno bila zatvorena jer u evidenciji nisu imali dozvolu prema kojoj je na legalan način napustila mjesto deportacije. Otac je uspio prikupiti svu potrebnu dokumentaciju i

spasiti je deportacije u zadnji čas. Godine 1948. nedugo nakon bratovog rođenja morali su napustiti Tallinn jer je bio donesen zakon prema kojem svi oni koji su bili deportirani nisu smjeli živjeti u glavnim gradovima republika. Nedugo nakon toga uslijedilo je novo preseljenje, ovaj puta su se na vlastiti račun morali vratiti u mjesto svoje prvotne deportacije, gradić Slobodskoi u Kirovskoj oblasti gdje su im bili oduzeti dokumenti, često su se selili, a uvjeti života su bili vrlo loši. Godinu dana nakon Staljinove smrti bili su oslobođeni, a 1955. su se vratili u Tallinn.

A Sory of My Life. A memoir of the Stalinist era je knjiga koja donosi sjećanja na deportaciju, preživljavanje, živote i smrti deportiranih i izgnanih, kao i njihove sudbine u desetljećima nakon oslobođenja od izdržavanja kazne prisilnih preseljenja i izгона. Knjiga nudi korisne sadržaje kojima se na kvalitetan način mogu upotpuniti nastavni sadržaji.

Dijana Dijanić Pleško